

ביאורים

על היחס בין דבר מקרי לדבר עצמי עמדנו לעיל. כעת, מביא המהר"ל מדרש המבטא בצורה ציורית את היחס בין ישראל לבין אומות העולם ובכך מעמיד את שיטתו. טענתה המגוחכת של השפחה כהת העור, הטוענת שהאדון עתיד לגרש את אשתו בגלל הצבע השחור שדבק בידיה של האישה, ויישא את השפחה לאישה, מעמידים את היחס הברור בין דבר עצמי לדבר מקרי. הפגם שקיים בישראל נוגע רק במישור חיצוני ושחטי - בידיים, המבטאות את הצד המעשי והחיצוני, ולכן גם יש לטהר אותן, כי עלולה לדבוק בהן טומאה. זהו מצבם של ישראל. לעומת זאת, אומות העולם מבטאות את הפגם המהותי, את הנטייה הפנימית אחרי המימד החומרי העכור והכעור. אין זו נטייה צדדית בקרבם אלא יסוד מרכזי בחייהם. זוהי לא 'נפילה' עבורם אלא זהו חלק אינטגרלי ממשיתכם אל העולם הזה. זו הסיבה כי הטענה שה' יתברך יחליף את ישראל בגלל חטאם ויעבירם באומות העולם היא מופרכת מיסודה, שכן בישראל החטא הוא מקרי ואיננו קבוע בעוד אצל אומות העולם החטא הוא קבוע ודבק בהם באופן מהותי. (קיים מצב של תיקון אצל אומות העולם אך הוא יתבצע באמצעות עם ישראל). דבר מהותי איננו משתנה, ממש כשם שגם ההתנהגות הבזויה ביותר לא תוכל להפוך אדם לבעל חיים.

הרחבות

• במה חטאו ישראל בעגל

לפי שאָמַר זֶה הַמִּירוֹ בְּבֹדֶם בְּתַבְנִית שׁוֹר. האברבנאל מסכם את מחלוקת פרשני המקרא באשר לחטא ישראל במעשה העגל:

"מהם חשבו שהיה ענינו עבודת אלילים גמורה, וכמו שאמר המשורר "וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב" [תהלים קי, כ]. והוא דעת זר מאוד"

"והרמב"ן כתב שהם בקשו מנהיג, שיעמוד להם במקום משה לנחותם בדרך, וכמו שאמרו אשר ילכו לפנינו כי זה משה האיש וגו'. ומפני זה, כשירד משה מן ההר - מיד בעטו כולם בעגל ומשה לקחו לעיניהם ושרף אותו. ואלו היו עובדים אותו לשם אלוהות לא ינחו לשרוף אלוהיהם" [אברבנאל שמות לב, א].

בשם הכוזרי כתב "שבאו אנשים מהם לבקש צורה מורגשת (שהרי לקב"ה אין דמות הגוף ואינו גוף). יכוונו אליה כשאר האומות לצורותיהם מבלי שיכחישו באלוהות מוציאים ממצרים (אלא שיעבדו דרכו את הקב"ה)... וכאשר אנחנו עושים היום בשמים (שמוזכרים לנו אלוהות, כמו בביתו 'יראת שמים'). והיתה חטאתם בעשיית תמונה אשר נאסר עליהם. ובמה שיחסו ענין האלהים למעשה ידיהם מבלי מצותו" [שם].

רבי אברהם אבן עזרא פירש: "חשבו, שמת משה שהסיעם מים סוף... כי ראו שהמן אינו יורד בהר סיני, ומשה התעכב שם ארבעים יום. ואין כח באדם לחיות זה הזמן בלא מאכל... ומלת ("עשה לנו") אלוהים - כבוד חונה בצורת גִּוְיָה (כלומר, בני ישראל רצו ליצור בעצמם התגלות של הקב"ה, כמו "וה' הולך לפנייהם יומם בעמוד ענן")" [שמות שם].

ובמדרש שיר השירים רבה (פרשה א, ג ד"ה רבי יצחק): אָמַר רַבִּי יִצְחָק: מַעֲשֵׂה בְּקַרְתָּנִית אַחַת, שְׁהִיְתָה לָהּ שִׁפְחָה כּוֹשִׁית, שְׁיִרְדָּה הִיא וְחִבְרָתָה לְמַלְאֵת מִן הָעֵין. אָמְרָה לְחִבְרָתָה: חִבְרָתִי, לְמַחֵר אֲדוֹנִי מִגְרַשׁ אֶת אִשְׁתּוֹ, וְנוֹטְלֵנִי לְאִשָּׁה. אָמְרָה לָהּ: לָמָּה? בְּשִׁבִיל שְׂרָאָה שְׂיִדָּה מִפְחָמוֹת. אָמְרָה לָהּ: אֵי שׁוֹטָה, יִשְׁמַע אֲזַנְךָ מִה שִׁפִּיךָ מְדַבֵּר, מִה אִשְׁתּוֹ שְׁהִיא חִבִּיבָה עֲלָיו בְּיֹתֵר, אֶת אֹמֶרְתָּ בְּשִׁבִיל שְׂרָאָה שְׂיִדָּה מִפְחָמוֹת הוּא מִגְרַשׁ אוֹתָהּ, אֶת שִׁפְלָךְ מִפְחָמוֹת וּשְׁחָרָה מִמְעֵי אִמְךָ, עַל אַחַת כְּפָה וְכַמְּהָ! כֹּף, לְפִי שֶׁהָאֲמוֹת מְזוֹנִין אֶת יִשְׂרָאֵל, לְפִי שֶׁאֲמָה זֶה הַמִּירוֹ כְּבוֹדָם בְּתַבְנִית שׁוֹר¹ (תהלים קו, ט), וְיִמָּה אָנוּ לְשַׁעָה כֹּף נִתְחַיְבְּנוּ, אֲתֵם עַל אַחַת כְּפָה וְכַמְּהָ! הֲדָא הוּא דְכְּתִיב (שיר השירים א, ו): אֶל תִּרְאוּנִי שְׂאֵנִי שְׁחָרְחַרְתָּ, עַד כָּאֵן.

הנה התבאר לך כי השפחה הזאת הכושית, שהשחרורית לה בעצמה, שנוצרה כף מומעי אמה והשחרות לה טבעי, אומרת שאדוניה יגרש אשתו מפני שידיה מפחמות. ואין ספק שאין זה בטבע, שאם היה בטבע היה כל גופה כף, והוא דבר מקרי בלבד. ולכך אמר: וישא את השפחה הכושית! שהשחרות אל הכושית כאלו היה דבר עצמי. והבן מה שאמר פי הקרתנית ידיה מפחמות, ורצה לומר, כי ישראל מעשיהם שעושים בידיהם מצד היצר הרע, לכך הם מפחמות, אבל עצמם הם טהורים, רק שהיצר הרע מתגרה בהם. ויפה הוא שאמר שהיה שוטה, שאין שוטה כמו זאת, שירחיק דבר שהוא במקרה, שהמקרה יש שני לו, ואלו דבקות ישראל בו יתברר ענין זה דבר עצמי כמו שהתבאר, ואין מה שבמקרה מבטל דבר שבעצם. וכן מה שרחיק האמות הוא דבר עצמי, וזה מפני שבעצם אינם ראויים לזה הדבקות, ואם פן איך ירחיק מה שבעצם טוב ובמקרה הוא רע, ויבחר מה שבעצם רע, ואם ימצא טוב בהם הוא במקרה, וראוי לקרות אותה אי שוטה. ואי אפשר לומר שיהיה המקרה מתמיד לעולם, ודבר זה בארנו במקומות הרבה מאד, כי אם היה המקרה מתמיד, נעשה מה שבמקרה דבר שבעצם, אחר שהוא עומד כף בתמידות. הרי לך דברים ברורים מאד, כי הסבות אשר בחר בישראל, לא נשתנה ולא הומר אהד מהם.

במדרש שיר השירים רבה, אמר רבי יצחק, מעשה בגבירה אחת שהייתה לה שפחה כושית. ירדה השפחה וחברתה למלאות מים מן המעיין. אמרה השפחה לחברתה, חברתי, מחר אדוני מגרש את אשתו ונוטל אותי לאשה. אמרה לה, למה? אמרה לה, בשביל שראה שידיה מפחמות. אמרה לה אי שוטה, ישמעו אזוניך מה שפיך מדבר, ומה אשתו, שהיא חביבה עליו ביותר, את אומרת בשביל שראה שידיה מפחמות הוא מגרש אותה, את, שכולך מפחמות ושחורה ממעי אמך, על אחת כמה וכמה! כך, לפי שהאומות מקנטרות את ישראל, מפני שהמירו כבודם בתבנית שור, ועונים ישראל, ומה אנו שחטאנו לפי שעה כך החתיבנו, אתם על אחת כמה וכמה! זהו שנאמר: אל תראוני שאני שחרורת. ממדרש זה מתבאר, כי השפחה הכושית, שהיא שחורה במהותה, שכן נולדה ממעי אמה והשחרות היא טבעה, אומרת על הגבירה, שאדונה יגרשה מפני שידיה מפחמות. ואין ספק ששחרות הידיים המפחמות אינה מלידה ואינה טבעה, כי אם השחור היתה טבעה כל גופה היה שחור. אלא אצל הגבירה השחרות היא דבר מקרי. לכן אמרו חכמים בתמיהה, וישא את הכושית שהשחור הוא בטבעה? הבן דברי חכמים שאמרו שידיה של הגבירה מפחמות. כוונתם, כי מעשיהם של ישראל, שעושים בידיהם בגלל היצר הרע, הוא הגורם לכך שהן מפחמות. אבל במהותם הטבעית הם טהורים, ורק מחמת היצר הרע שמתגרה בהם, הם חוטאים. יפה אמרו במדרש על השפחה, שהיא שוטה, שאין שוטה כמוה הסבורה, שהאדון ירחיק ממנו את אשתו בגלל דבר הקורה באופן מקרי, שהרי המיקרי הוא בר שינוי. דבקות ישראל בקב"ה היא דבר שבמהות, כמו שהתבאר, ואין דבר מיקרי מבטל דבר מהותי. וכן מה שהרחיק הקב"ה את האומות הוא ענין מהותי, מפני שאין הם ראויים להדבק בקב"ה. אם כן היש שטות גדולה מזו, לטעון שירחיק דבר שבמהותו הוא טוב ובמקרה הוא רע, ויבחר דבר שבמהותו הוא רע, וגם אם ימצא בהם דבר טוב הוא דבר מיקרי. אי אפשר לומר שהדבר המיקרי ייהפך לקבוע, כמו שבארנו בהרבה מקומות. כי אם המקרה הופך לדבר של קבע הוא הופך להיות דבר מהותי, והרי אינו כזה. התברר לך כי הסיבות שבגללם בחר הקב"ה בישראל, לא השתנו ולא הוחלף אחד מהם.